

DECEMBERS

– a round table
conversation

EWA ILIŃSKA
Story and poem, Scream!

In 1970, I am a young and recently married woman. I have a four-year-old daughter. I am a Vocational Education instructor.

On December 14th, as usual, I take my daughter by tram from Orunia, where we live, to her kindergarten, which is located on the 3rd of May Square. Then I head to work by bus. In front of the Party Committee I can see a group of shipyard workers. They are burning tires and on the tracks, close to the main railway station, a car is burning.

At work, I'm preoccupied by thoughts of my daughter's safety. Pieces of contradictory information make me even more nervous. After a few hours we are allowed to stop working and we can go home.

But the public transportation isn't working. On foot, almost running, I get through to Blednik Bridge, together with many disoriented and terrified people. Above me there are helicopters – they are dropping leaflets. I do not read them since tanks suddenly appear on the bridge. The fear increases but it does not paralyze me. I withdraw under the bridge. I run close to the bus station and I reach the 3rd of May Square and find myself at the centre of the unfolding events.

On one side the workers – on the other, the militia. They all use their own kind of weapons: stones, bricks, CS gas, batons, and blank ammunition. I do not have a choice – the entrance to the kindergarten is in the middle of the square. I start running, the gas is suffocating me and stones are flying in the air. Only one bridge to go – and I am inside.

All the children, together with the staff, are on the first floor. Terrified, they watch the events below. They have red and teary eyes from the CS gas. We wait until the situation calms down. I do not remember how many hours.

The return home is very dramatic. I hold my daughter tightly by the hand. She seems to be calm and composed. She does not ask any questions. But during the night she wakes up screaming. How long does it last...I do not remember.

A quarter of a century later – I write a poem titled:

SCREAM

Steel dragonflies
roar above our heads,
spitting out flocks
of white, birdlike.

Whirling world
furrows my heart,
fear creeps
into the cells.

It's me – mother
running in the murk,
towards my own,
towards the epicentre of things.

Eye-pinching smoke,
cars on fire.
It is a spectacle
she cannot grasp.

In my arms
she should be safe,
immersed in the softness
yet trembling all over.

When she falls asleep,
the monsters return
and a sudden scream
is sent into the night

– Fire! Fire! Mom!
– Hush, I'm by your side.
Alas, I cannot
erase the memory.

ALINA IDZIKOWSKA

*An excerpt from the autobiographical story,
Indoctrination*

In December of 1970, I am a student at the Polytechnic University in Gdańsk.

At that time, demonstrations were taking place all over Poland due to the price hikes by the government. Worried about our safety, the dean made us stay at the Polytechnic so that we would not be in danger due to these demonstrations.

So we were sitting in the main hall of the Polytechnic on the Aleja Zwycięstwa side, but we had no clue about what was going on in the city, since a curtain of trees separated us. We could hear however, a hollow whirring noise from the tanks and armoured cars that were being assembled to counter the protesters who were opposed to the starvation inducing prices of food. It was late in the evening when we left the Polytechnic building.

The city was strangely calm. There weren't any trams or cars. The streets were full of snow. It was December and there were big snowflakes. People were moving through the entire width of Aleja Zwycięstwa. It was the people coming back from Wrzeszcz or Oliwa, leaving work and heading back home. We walked on foot along the entire width of the streets in the Old Town, since the trams were not working. We felt calm and serious. Only when we got to the bridge, over the railways and close to the city centre, from far away we could hear shooting and people screaming. Soon flames appeared high above the rooftops. It was the hated symbol of the regime, the Party Committee's headquarters, which was on fire.

At home we spoke about this situation, even though I must admit that we were not interested in politics before. We didn't have discussions about it. It was similar at the Polytechnic as the students were busy with other things. It was then that we started to listen to Radio Free Europe. We hoped for big changes, which indeed, took place. It was after those demonstrations that Wladyslaw Gomulka resigned, and Gierek became party First Secretary. I remember that the official media informed us about the hooliganism of the enemies of People's Republic of Poland, the enemies of Poland. It was outrageous. Later on I heard people say, almost whispering, that in Gdynia many were dead, because fights and pro-

tests started there too, at the moment when people were going to work.

I began then, for the first time, to think about my place in this country. About my role in Poland. I can even say that I understood that my participation in the elections is a kind of small contribution to the situation in Poland, to my country.

MARIA KRAUS

*An excerpt from the autobiographical story,
Her December 1970*

On Monday, December 14th, Majka heard that the Gdańsk Shipyard, "Is at a standstill," and on Tuesday that the shipyard, "Is running." The orders of her supervisor, the man always considered to be a balanced person, radically changed and he behaved as if he was losing control and was always shouting, "Do not stop working as we still have delays!" And then after a short while, "Stop working immediately. Turn off the machines! When they get here we will be treated as if we are strike breakers!"

For Majka, as for the majority of Poles, the sole source of credible information on what was happening was Radio Free Europe. It was there, that she heard for the first time, about the victims of Monday's clashes with the militia and that her own shipyard had joined the strike on Tuesday, December 15th.

The office workers are not on strike. Only the labourers are on strike and one of their demands is, "To reduce the discrepancy between the wages of the labourers and the salaries of the office workers, as" – they were chanting – "all have the same stomachs." Mostly, this saying was interpreted to mean that the labourers wanted to, "Snatch the money from the office workers and to provide raises for the labourers;" she also heard disdainful comments about paper pushers.

On December 15th something involuntarily happened that in spite of the city's palpable atmosphere of mourning, brought a smile to her face. On this day, she received first-hand information about what was going on in the city from her mother, who called her at the shipyard from her Auntie Mary's place in Gdańsk. It is unclear why she had to go there during such a turbulent time, but maybe it was because of this. Anyway, she informed Majka that her uncle had just called and said that Majka's mother and Auntie should under no circumstances, leave the house since tanks had arrived, there was fighting, and one could hear shots. Her mother finished the conversation abruptly and promised, before she put down the receiver, that she was going to tell her everything in detail after they came home to Oliwa since she and Auntie were in a hurry. They had to see for themselves what was really happening there.

Her mother came home scared by what she had seen and what could have happened to her, but what she had luckily evaded. Her mother had wit-

nessed historic events, thought Majka, who was more and more excited. She saw the White House (it was the name given to the Party headquarters in Gdańsk) burn while she, Majka, the shipyard worker, had only absorbed the nervous atmosphere but did not participate in anything.

Today is a new day, December 17th, and it is the deputy prime minister himself, Stanisław Kociołek, who appeals to the workers to return to work. In a hurry she drank up a glass of hot milk and rushed away to the streets. They were empty. Suddenly she realized she had to hurry to be at the shipyard on time, before the workers started going outside the gate. The day before yesterday, her friend from work arrived a few minutes late and – maybe one could say – she had a head-on collision with the worker's march that had been forming there.

They shouted to her to join them. As they saw her slip past, they spitefully commented that surely she was worried for her "midi," a new coat that was the latest fashion, and soon they started to chant, "They are not beating today, go with us! They are not beating today, go with us!"

Oh how wrong they were...

Yesterday, after the painful experience of clashes with militiamen they chanted differently, "Who is not with us, is against us! Who is not with us, is against us!"

And on their way they swept up those who had not yet joined them. Marauders were taken from production halls and storage rooms and not by gentle persuasion. Maja, although it was from a distance, could see the crowd of orange helmets, grey donkey jackets and whips made of cables. Even now, she can still hear the stamp of heavy workers' boots.

She rushed onto the platform of the commuter rail. In a minute, an electric train to Gdańsk should be departing. On the platform there were hundreds of people who wanted to get to work, but from the loudspeakers an announcement was being repeated, "Due to a lack of materials, operations at the shipyards have been shut down until further notice."

She thought she would go there anyway. She did not need any materials. Unfortunately, almost one hour had passed and the train had not yet arrived. What to do now? Christmas was approaching with the end of the year and the accounts had not been settled yet. What about salaries? There was nothing to do. She had to go to the post office and phone OMLA, her workplace. After a few hours, she was finally connected. Over the receiver she heard a subdued, somewhat frightened, male voice.

“Maja? You should not come here. Anyway, you won’t be let in.”

“But you are there. Does it mean that they sometimes let people in?”

“We have been here since yesterday. There is a strike...”

At that very moment, the connection broke.

Maja returned home. At night she was desperately listening to “Free Europe” broadcasting. With a growing terror, she listened, through the crackles, whistles and other jamming, to the information about the massacre of the workers who responded to the deputy prime minister’s appeal by going on Thursday morning to the Gdynia shipyard. She heard that the army and the militia had surrounded all the shipyards in Gdańsk and everyone who tried to get inside was arrested and brutally beaten in the militia cars. She was scared at the very thought that she might have been amongst them as well. It was so close.

After several days, they brought to her home a notice that she should report to work. As usual, she took a bus to her workplace on Ostrow. There were plenty of people there. A fat dispatcher shouted as usual, “Move forward. Move forward!” But this time neither she nor the other passengers were amused. Nobody responded. It was only at the entrance to the floating bridge that somebody remarked, “Oh, that’s where they are waiting...”

Through the window in the darkness of the December morning, she could see tanks and lorries covered with canvas to which people were being led. She saw them look around as if searching for help. But there was no help.

She was passing the shipyard in its depressed state Above the production halls of those departments from which people were killed, shrouded national flags were flying. She thought about something, which one heard of more and more frequently, that the exact number of people killed by militiamen and the army was unknown. In order to conceal the massacre on the coast, the bodies were packed in plastic sacks and buried in secret mass graves.

Christmas was approaching and was to be for many Gdańsk inhabitants, the saddest of all. Maja felt a very strong link with them, in their mourning and sorrow. In those difficult days she felt that she was a shipyard worker more strongly than ever.

RENATA TARCZYŃSKA

*An excerpt from the autobiographical story,
How I Brought Tanks To Bytów*

In December of 1970 I got a job as a lab technician in a hospital in Bytów. A few months prior to this I had decided to move from the Tri-City. It was my first job, I was twenty-four then.

For some time in the lab one could find a bunch of invitations addressed to the hospital employees for an open meeting of the Democratic Party (SD). Invitations without envelopes stated that, on the 16th of December in the hospital dayroom an open meeting of the Democratic Party will take place and so and so are invited to it. Those notices were just lying there and did not interest anyone. So I decided to make them more attractive. Depending on the addressee, I decided to add with a green marker something that I believed was witty. And so I wrote on the one addressed to the head of the lab, a tall and handsome man, that, “He should bring plenty of sandwiches and a thermos with tea, since the meeting could go long.” To the elderly spinster I wrote that she, “Should bring warm drawers.” I asked a nurse from the blood donation centre to, “Attempt to bring some litres of fresh blood as it may be needed.” Quite content with myself, I waited to see what would happen next.

On Friday the 17th of December, people were quietly talking about some bloody Thursday in Gdynia-Stocznia (shipyard). Everyone looked at one another in a strange manner. The notices about the meeting had disappeared from the table. I thought that they were thrown away as everyone knew that it must have been a joke about the meeting. I was lodging at the back of the dayroom and I knew that a meeting could not take place there, since it was unheated. Unfortunately, I was very wrong: Not everybody thought so. The husband of the nurse, the one with the note about the “fresh blood”, who it later turned out, was a Security Service agent starving for a promotion, came to his unit with this unfortunate printed invitation in his hand. He triumphantly announced that, “A repetition of Gdańsk is being prepared,” in the hospital and that he had just found a new piece of evidence. He then showed the note on which it was written that this lady, “Should attempt to bring some litres of fresh blood as it may be needed.”

Shortly, militia reinforcements were sent to Bytów from Slupsk (there was a militia school there). There

were simply not enough troops, so they had to get help from Slupsk. For the whole night on Saturday and Sunday they knocked on the doors of one hundred eighty hospital employee apartments, with a loud, “Open up it’s the militia!” People were woken up and asked to show the notices about the meeting of the Democratic Party. People showed them but they didn’t have any comments on them. They asked about some comments, events, and the dayroom. The disoriented people did not know what to say. They confiscated two notices, the one to the head of the lab that, “He should bring plenty of sandwiches and a thermos with tea as the meeting could go long,” and the second invitation to the elderly spinster where it was written, “You are kindly asked to bring warm drawers.” (In Polish the word reformy (drawers), is a slightly old-fashioned word that has a double meaning: it also signifies reform). Suddenly, an atmosphere of horror set in. At night, tanks had been sent from Slupsk to Bytów and encircled the hospital. I did not see them and I did not hear them. Completely unaware, I slept soundly in my small room, distant from life in the hospital, at the back of the closed dayroom.

On Monday I came to my lab as usual.

“You cannot enter,” I was informed by an armed soldier who was guarding the door.

“Why can’t I?” I asked, surprised.

“There is an encirclement... be quiet,” the soldier told me, “We are looking for the author of the notes on the notices about the Democratic Party’s meeting.”

“You are looking for...the author of the comments? What for?”

“Miss! The things that happened here,” the soldier was evidently willing to share confidences with me, “Have mobilized the whole militia: soldiers, tanks, knocking, searching!”

More and more terrified I asked, “Tanks? What is all the fuss about?”

“Yes Miss. We are looking for the one who put all these comments about the meeting of the Democratic Party on the notices.”

“You are looking for the perpetrator?”

In the end they found out who the author was, because I simply told them. But my sincere confession did not change a thing and did not help matters. I only had time to grab my coat before I was taken away still wearing my laboratory apron. I was taken in an open military jeep to the public prosecutor’s office that was outside of town. They drove me across the whole town and the cold winter wind was tousling

my hair and my coat. People stopped on the streets and watched this uncommon sight for the town.

As soon as I arrived at the public prosecutor's office, the first interrogation of my life began:

"What do you mean by 'warm drawers' (reform)?"

"Well, I can't write to an elderly unmarried woman that she should take 'warm underpants', can I?"

I tried to explain.

"And the thermos with tea and sandwiches?"

"Where did you go to school?"

"In Gdańsk."

"Aaah...in Gdańsk! Here we go..."

"And the meeting could go long? And a few litres of fresh blood?"

More and more questions without any logic were bombarding me and I was more and more lost and hopelessly trying to explain that it was a joke about this dayroom. About this meeting. I lived there at the back, and no such thing could take place there. No such meeting. The parquet floor is bulging, it is cold, and the room has not been heated for months. They did not believe one word.

Afterwards they woke me up again in the middle of the night and interrogated me again and again. At last, perhaps as if they wanted to justify their zeal and to punish me, they brought me to trial in an ex-officio case. Article 172 § Paragraph 1 for the, "Illegal opening of correspondence and adding inappropriate contents to notices."

It went on for a long time. The case was remitted in February of 1971 because of (as it was stated) withdrawal from the pursuit.

BARBARA SZURKOWSKA

Poetry about martial law

Where's the peace on which street
not at no.13
the soldiers' boots
tread so heavily
the windowpanes
rattle with banned wrath

Where's the peace
at night there's pounding on the door
how can you sleep – the neighbour's children cry
the darkness thickens above the city
only in the dockyard
there's a glimmer of light

Where's the peace
though the dockyards
are struck dumb
in the pits fresh blood dries
young eyes are ever more defiant
the whole country resists

Above the monument, higher than the crosses
a cry rises "Long live Solidarity!"
A new spring will arrive some day
Victorious flares will fade away

Where to go
treacherous roads
crumble and dwindle
Well measured thunders
at each marching line
every day mud bullets
pierce their backs
above their heads endless furies
ahead not a single vowel
not even a shred of light

Masked faces again
thoughts forged into shields
in the eyes of the world
they are still invincible

Blackness has varnished frenzied moments
though they looked like luminous streaks
how difficult it is to mourn after them
colours suppressed
wings in tatters
the feather rarely strays onto a page
but its touch is blunt
everything else is clear-cut

Even my eyes are not what they used to be
the cataract is a trendy but minor illness
hawk's eye only on prescription
damned poet you will accomplish nothing here
sleep
lay your challenges
under the pillow

she is still alive
she hasn't died yet

though crosses grow out of her arms
though the ground under is quicksand
though she is in shackles

she still glows in millions of candles
hidden behind prison walls
placed on the window sills
she illuminates the streets
she haunts chapels and sings
she laughs in spared homes
in spite of the gagged mouths
in spite of the howling rage

she hasn't died yet
though breathing is forbidden
though her footprints have been
carefully stamped out
though the coffin has been
set in place

she keeps haunting the streets
dreaming of spring
of rebirth
of breathing new life

each hand outstretched
high in the air
hoists her up
to make her feel alive

JOLANTA SZULKOWSKA

Portion of a journal written while under martial law, Notes From Gdańsk

On the 14th of December, the second day of martial law, together with my husband, Zbyszek, we go to the Press Office of Solidarity, outlawed only the day before. It has not been occupied yet. The militia was not there yet. Zbyszek manages to save some photographic materials, amongst which is some invaluable paper that does not need a drier while developing. He puts this paper into two bags that I am supposed to take home. Zbyszek walks me to the nearest tram stop and goes to Gdańsk to get information about those near and dear to us. I am waiting for the tram. A man suddenly comes up to me and points at my stuffed bags and says conspiratorially, "Hide it...cover it!" At the same moment a militia car stops on the other side of the street, in front of the tram stop, and a couple of militia officers get out of it. I see it and I quietly leave the tram stop and take backstreets towards Wrzeszcz, convinced that it would be safer.

How naive I was! Only now, can I see what it all might be like. Just now I see the enormity of martial law, something that until now I knew nothing of. A lot of cars, military, militia, soldiers, and firemen. All of them lie in wait, in the backstreets, in the backyards of some offices, as if getting ready to jump. It is only now that I get really scared. I suddenly realize that the materials I am carrying in the bags are illegal. They were mainly from abroad. I decide to get back home as soon as possible. I can't catch a cab. I decide to go back on foot. I work really hard to behave as if nothing is happening but I feel that the more I try, the less normal it all looks.

At one point I see a military jeep in front of a house. A militia officer is heading towards the door with a white sheet of paper in his hand. Nobody opens. He approaches the window and begins with all his force to knock on the window. There are two others in the car. I don't stop. I'm trying not to attract any attention.

I am rambling around on the backstreets of Wrzeszcz as if I don't know the city at all. I completely mixed up the streets. I mixed up the names. I mixed up everything inside me. Empty cabs are passing by but they don't want to stop for me. At last I see one stopping, I run up to it, but the cab turns around with the same passenger inside. Who might it have been?

Why did he stop here? Why would they drive up and down again?

Zbyszek, my husband, was not working for Solidarity for a long time, just from the congress in October of 1981. He was not detained yet. But other restrictions made by martial law touched him. Most of all he lost his job. And he was interrogated. I must mention here that interrogation during martial law was an interrogation according to certain rules and methods. It was not only about getting useful information, mainly about people that were not caught yet, but to provoke the detainee so much that he would end up offending the authorities or violate martial law to a degree that they would have cause to detain him and impose a fine or arrest him for forty-eight hours.

A few days before the interrogation, Stefan one of our close friends, dropped in with a flyer, "How to behave during an interrogation in times of martial law." Where it came from, I do not know. He would then come every day and check if Zbyszek had learnt this lesson. He came to us for the last time at midnight, on the night before the interrogation. But thanks to those meetings and conversations, my husband went to the interrogation very well prepared. He knew what and what not to say. He knew what questions not to answer, no matter what. He knew what words not to use, for example "militia." Zbyszek went to this exam very well prepared and in his pocket he had two of my wages worth of cash, borrowed of course, just in case he offended the people's authority. This way he could pay the fine and avoid being arrested. He avoided both, the prison and the fine, but he certainly did not manage to avoid other restrictions of martial law. Most of all he lost his job and our family found itself in a very difficult financial situation. He had no work but he was not unemployed.

I can say that now he was working for Solidarity even more than he had for the past two months. He would leave early in the morning and he used to come back home shortly before curfew, which made me suffer from worrying for him. Together with his colleagues he went to see the shipyard, where the strikes were still going on. He would go to the most dangerous places. He could get caught and arrested at any moment. He would go, listen and take pictures with a tiny camera from a hidden spot - we even called it a spy camera. Taking pictures was of course illegal and one could get arrested for it.

On the 16th of December he went as usual to the shipyard's gate. He was there since 9:00 A.M together with two friends. I wrote in my diary that it was Wednesday and at nine o'clock it was calm at the shipyard. It seemed like the beginning of a normal day, but to us, the people of Gdańsk, the 16th of December was far from being an ordinary day. In December of 1981 people went to the memorial monument for the killed workers. However ZOMO (elite militia) officers are surrounding the monument. People are astonished. They can't believe it. It is an anniversary. There was supposed to be a holy mass and flowers. Nothing else. Some people are leaving but most are waiting. At one moment Zbyszek and Stefan notice that an old woman carrying flowers, is pushing her way through to the monument. Suddenly a wall of ZOMO officers appears in front of her. She is not scared. She turns to one of them, "Listen, why don't you let me go through?" A soldier, or rather a ZOMO officer answers that she can't, that's the order. But she could not care less. No martial law, order or regulation can be more important than putting flowers in front of the monument of the killed shipyard workers. She asks again, "Mister why do you care!? It is an anniversary." The ZOMO officer answers again that she can't, that this is the order. The woman does not leave. She sees that behind the cordon a higher-ranking officer is walking up and down. She lifts her head up and screams high above this wall of ZOMO, "Mr. Officer let me go through!" The officer says the same thing as the other ZOMO, "It is not allowed. This is the order." "But Mr. Officer why does it bother you?!" Again the officer says that it is not allowed. Then an idea comes to the elderly lady's mind, "Mr. Officer you can turn your back and you will not see! You do not have to see. You do not have to see." This is a workaround, the officer gives in. The ZOMO step aside. They let her go through, but only her. Hope appears in the hearts of the gathered people for a moment, but it is quickly suppressed.

Then the people hear from the loudspeaker that they should make way for a car, which is leaving the shipyard. And the crowd obeys, gives way and the car appears from the back of the ZOMO cordon - a car with a water cannon...

Afterwards it was as usual. Signal rockets were shot horizontally, straight into people's arms, backs and faces. No matter, if there were women or children in the crowd. Streams of ice cold water on us. Water shot with such high pressure on a day when it is only a few degrees out and frosty, can be a power-

ful weapon and of course batons and gas. The next street battle began.

I described it in my diary from beginning to end, basing it on Zbyszek and Stefan's descriptions.

ALICJA MATUSIEWICZ

An excerpt from the autobiographical story
The Way I Saw It

1970 is the year of my first job. Every morning in Gdańsk, Wrzeszcz I passed a building with the huge inscription, "Socialism – Man in Focus." In December of 1970 I saw tank columns driving along the main street with aimed barrels. The motto on the building ceased to be anything else but a metaphor.

For the majority of society, what happened in December of 1970 was – after all – quite an unexpected turn of events, while for me it was no surprise and I will explain why. The brutal visions were coming true, the visions that had been presented to me since early childhood. My family comes from the area of Vilnius and there they came to know what Bolshevism is.

My father died in a Soviet camp in Donbas in April of 1945. My mother and I, together with her parents and sisters, came to Gdańsk in a repatriation transport. She told me that just before she left, the Soviet authorities had told her, "Why are you running away to Poland – we will find you there anyway."

In Poland these words came true. I was in first grade, when two men visited us late at night. After they searched the house, they took away my auntie. She was a young, quiet, unmarried bookkeeping assistant from the Herbapol Company. No one knew what happened to her for a long time. She came back home from prison after several months but she was a completely different person: secretive and distrusting, she stayed away from people. She remained lonely till the end of her days. I have learnt that our home here is not safe at all, that we can live here, but that at any moment they can come and take us in an unknown direction; that nothing belongs to us, just like our home in Vilnius was taken away by the communists.

I was in third grade when Stalin died. I remember a special ceremony and the swollen eyes from crying of some of our teachers and mourning music. Before that, I was terrified when a fellow student threw an inkwell at Stalin's portrait. And although nobody looked into it, I could easily imagine our whole class taken away to Siberia. I had the guts to say something only when I returned home and what I said was more or less, "Stalin must have gone to hell."

Later life got a bit easier but I tried not to stick my neck out because I kept hearing at home, "Remember when they catch you once, you'll never be set free."

I experienced something to that effect in the first year of my university studies. At the beginning of the 1960s I was doing a summer internship at the fish-processing factory in Giżycko, by the lakes. As it was summer, we often used to go as a whole group to swim in the lake or go to a local coffee bar.

Once, some young men had a fight in the pub and the militia arrived. I saw that the one who was beaten-up got arrested and the others who were beating him didn't. I wanted to see justice so I went up to the militia officers and I told them that I had seen who had started the fight and who was the victim. I was immediately taken out to the militia car and brought to the militia station where they interrogated me for many hours and they tried to convince me that I was acting in conspiracy with the arrested man and that there were witnesses to that. Eventually they let me go very late at night but they didn't give up. The next day the militia in Gdańsk was notified about the incident and they interrogated my mother at the dean of the university's office, where they had been asking questions about me.

In the 1970s there was a lot of press and books circulating underground, texts prohibited by the government. Those were well-worn books, such as *The Gulag Archipelago* by Aleksander Solzhenitsyn, *The Different World* by Gustaw Herling Grudziński. During conversations with my friends I was surprised that, for them, those books were revealing the truth about the communist system. For me they were the stories that I had already heard about before. My mom, grandma, and aunts often talked about it, as if processing their trauma about the transports to the Soviet camps, and the inhumane treatment that led to deaths such as my father's and other relatives.

Information about what was happening in the Eastern part of Poland under the Soviet occupation was completely blocked, so that the part of Poland that suffered under the Nazi occupation didn't know until much later, that both totalitarian systems' methods were very similar. It was Solidarity who unmasked the communist system in front of the whole nation. That's why the communists got so angry. And so, in '81, the imposition of martial law was no surprise to me, but maybe I was a bit frightened. The speech on imposing martial law, delivered by the prime minister of the communist government, was to me a clear

sign that he was no longer a friend of the nation, but an enemy. At last they had officially announced the condition we had been living in for a long time, I thought. Something must have weakened in the communist order if he had to take such steps. I took it as something that had to happen.

I had two little kids at the time. My youngest daughter was two months old and my eldest daughter was only two years old, so obviously my focus was on them. And at that time it was far from easy to feed a family and to raise children. The nation, which didn't want to give up, was punished with shortages in food supplies. The shops became completely empty from day to day. Basic products were rationed. People had to wait in queues for many hours. But the authorities never managed to provoke people to the point of creating disagreements and competition for food. They organized themselves perfectly, establishing so-called queue committees and barter trade. Thus it was possible to get through those times.

When communism fell in 1989 I took my children for their first summer vacation abroad, to Fantasyland in Cologne, Germany. European Disneyland didn't exist yet. I remember the abundance of entertainment and shops was fascinating. I am not sure whether or not my choice was a good one, since the old town and the Cologne Cathedral didn't impress my kids as much as the attractions of free consumerism. Therefore, I think that being confronted with the availability of so many goods was too rapid, especially for my children.

LEONIA GAJEK

Diary excerpt, Oddity / Strangeness of Life in Communist Poland

On December 13th, 1981, as was usual on a Sunday morning, my husband together with our sons, went to the Academic Sports Centre to swim in the swimming pool. I got up and let our dog out to run in the nearby forest and then had some coffee. As it was almost nine o'clock, I wanted to listen to the satirical program, *60 Minutes in an Hour*. I switched on the radio and there was nothing on except for a buzzing noise. I thought, "We should have replaced this junk with something more modern a long time ago!" I wanted to phone my neighbours but the telephone was not working. Quite confused I went to the downstairs neighbours and it was then that I learnt about it. Majka welcomed me with the news that martial law had been imposed last night in the whole country. What I heard then seemed to be so incredible that I had to sit down and I stayed at their place for a while looking with disbelief at the TV. With the backdrop of a national flag all askew, a man in dark glasses with the name of Jaruzelski was giving an address to the nation about the introduction of martial law.

On the streets, units of armed soldiers appeared. But this first winter morning of martial law, in the slightly thawing weather, we thought it had the touch of a game of dress-up. Later during the day it was getting more and more dark, with some difficulty, as we lacked a telephone connection, more gloomy news started to reach us. Somebody was taken away, another had not come home, one was missing without a trace, etc.

In front of our house a sculptor Józef F. used to have his studio. In his little garden by his studio he had set up a smokehouse. And on every Saturday and Sunday morning men would gather there with their trays full of meat ready to be smoked in special nets. And I would have never known about it if not for one event.

One Sunday morning I heard noises, shouts, and dogs barking, including our Ciapek. I asked my husband to get the dog home. After a while they both came back and Ciapek was proudly carrying in his mouth, by an elegant loop of string, a beautifully preserved sirloin. My husband took the piece of meat and went to Józef's studio. He didn't return for a long time and when he eventually did he was staggering with laughter. No, he didn't drink any moonshine; actually he was militantly against drinking. So what

happened... The gentlemen had focused so much on warming themselves up with alcohol that they had completely forgotten about watching the smoke hut. All the dogs wandering about were attracted to the smell and encouraged by the then dead fire simply helped themselves to the half-smoked meat. Eventually someone noticed and alarmed the others – these were the shouts that I had heard. They told my husband all this and they added that the dogs ran away and only one little furry scoundrel was bold enough to get to the corridor and steal the last piece from the tray. Shocked by what had happened, all the guests decided to get completely drunk as they were in trouble back home anyway.

I don't remember if it was the end of April...mid-April...I really don't remember. I came back home from work. I put down the shopping and I started to change. And then I heard knocking at the door.

I asked, "Who's there?"

"ZOMO." (elite militia)

I said, "I will not open it", because I thought it was one of our friends playing a practical joke, as it was quite typical amongst us to do so. "Lock up the dog" – I heard – "and open the door or we'll have to break it in!"

I locked the dog up and opened the door. In a second I was surrounded by three plainclothes men accompanied by a uniformed and armed ZOMO officer. I was completely paralysed by one thought: "where are my husband and sons", and one more, "I truly didn't want them to see how terrified I was."

Under martial law regulations they were authorised to search homes without a search warrant from the court or prosecutor. They didn't search for a long time and they began to fill in a form. It was all about filling in a few pages of the form. It was going quite smoothly until a small conflict happened at one point between us. They had asked me if I would demand that they obtain a search warrant.

I answered, "Yes," slightly arrogantly. I simply wanted to see what it looked like and also it would be evidence of the event that I hardly believed was happening. So I said, "Yes, please."

"No, you may not ask for it, you may only demand it," was their reply.

When a couple of weeks later, at 6:00 A.M someone knocked hard on our door and shouted, "Lock up the dog and open up," I opened the door without any specific thoughts. In front of our house there was a militia Fiat. As soon as the militia entered the house I heard, "You will come with us."

That day my husband was arrested, together with our friend who used to live close to us, Andrzej, an artist. His wife and I hoped that it was just a routine detainment for forty-eight hours, as it had been a familiar preventive measure taken by our government. We were convinced that it would be the same. Unfortunately, our husbands did not come back after forty-eight hours, they came back six months later from Strzebielinka.

PRODUCED BY:
Maj Hasager

in addition to the film work
[DECEMBERS – a round table conversation](#)

PARTICIPANTS AND NARRATORS:

Ewa Ilińska
Alina Idzikowska
Maria Kraus
Renata Tarczyńska
Barbara Szurkowska
Jolanta Szulkowska
Alicja Matusiewicz
Leonia Gajek

TRANSLATION, LANGUAGE CONSULTATION,

TRANSCRIPTION:
Małgorzata Grabarczyk
Kubiński Wojciech Marcin
Kubińska Olga
Marta Wróblewska
Aleksandra Skowrońska
Aleksandra Ksiezopolska

FINAL COPY-EDIT:

Jenny Yurshansky

DESIGN:

All the Way to Paris

PRINTING:

NPC Tryk

WEBSITE:

www.majhasager.net

SUPPORTED BY:

Laznia – Center for Contemporary Art, Gdańsk
Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia

The Danish Arts Council

Danish Consulate in Gdańsk

The Danish Cultural Institute

© 2012 Maj Hasager and the individual text authors.
All rights reserved. No part of the contents of this
book may be reproduced, stored in retrieval system or
transmitted in any form or by any means, electronic,
mechanical, photocopying, recording or otherwise,
without the written permission of the authors.

© 2012 Maj Hasagera oraz autorów i poszczególnych tekstów.
Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część treści tej publikacji
nie może być reprodukowana, przechowywana w systemach
wyszukiwania lub przekazywana w jakiejkolwiek formie lub
za pomocą jakichkolwiek środków elektronicznych, mecha-
nicznych, fotokopii, nagrania lub innych, bez pisemnej zgody
autorów.

WSPARCIE:
Laznia – Center for Contemporary Art, Gdańsk
Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia
The Danish Arts Council
Konsul Honorowy Królestwa Danii w Gdańsku
Duński Instytut Kultury

STRONA INTERNETOWA:

www.majhasager.net

DRUK:

NPC Tryk

All the Way to Paris

DESIGN:

Jenny Yurshansky

KOPIA OSTATCZNA – EDYCJA:

Aleksandra Ksiezopolska

Aleksandra Skowrońska

Marta Wróblewska

Kubińska Olga

Kubiński Wojciech Marcin

Małgorzata Grabarczyk

TRANSKRYPCJA:
TUMACZENIE, KONSULTACJA JĘZYKOWA,

Leonia Gajek

Alicja Matusiewicz

Jolanta Szulkowska

Barbara Szurkowska

Renata Tarczyńska

Maria Kraus

Alina Idzikowska

Ewa Ilińska

UCZESTNICZKI I NARRACJA:

dodatkowo do filmu
Grudnie – rozmowy przy okrągłym stole

PRODUKCJA:
Maj Hasager

13 grudnia 1981 roku, jak zwykle w niedzielny poranek, mgź z synami pojechałi do Akademickiego Ośrodka Sportowego popływać w basenie. Ja wstałam, wypuściłam psa do pobliskiego lasu, wypiłam kawę. Zbilizowała się godzina dziewięta i chciałam wykochać kultowego wtedy magazyynu „60 minut na godzinę”. Włączyłam radio, a tam nic, jakiś szumy. Czas *najwyższy zmienił to stare pudło!* – pomysłitałam. Chciałam zadzwonić do sąsiadów, ale telefon okazał się głuchym. Mocno zdezorientowana zeszłam do tych sąsiadów. I wtedy się dowiedziałam. Majka już od progu powiedziała mi, że w nocy wprawa-dzono na terenie całego kraju stan wojenny. Byłam tak oszonymona, że usiadłam i dłuższy czas u nich pozostałam gapicząc się w telewizor, w którym na telekrywo zwiśajęcej flagi państwowej [akciś osobnik w ciemnych okularach nazwiskiem Jaruzelski wygłaszał orędzie o wprowadzeniu stanu wojennego.

Na ulicach pojawiłi się żołnierze uzbrojeni po zębny, ale w ów jasny, zimowy, lekko odwilżowy dzień to wszystko wydawało się jakgś zabawa w przebieganie. Ale w miarę upływu dnia robili się coraz mroczniejsi. Z trudem, bo nie było łączności telefonicznej! docierają jednak do nas wieści: ta nie wróciła do domu, ten został zabrany, tamten przepadł gdzieś bez wieści.

Naprawdę naszego domu, miał swoją pracownię rzębiarz Józek F. W ogórdku przy pracowni Józek urzędził wędzarnię i w każdq sobotę i niedzielę przychodziłi tam do niego panowie z tacami pełnymi kiebas i różnych miś owiniętych i pięknie zapakowanymi. I nie wiedziałabym o tym nigdy, gdyby nie pewne zdarzenie.

na tym mrozie. Panowie po jakimś czasie to zauważyli i zaczęli psy odpędzać – właśnie te krzyki usłyszałam. To wszystko opowiedzieli mojemu mężowi i dodałi, że odpędzili psy, tylko „jeszcze jakiś mały, kucharz kupił wpadł i coś porwał z przedpokoju”. Zdenerwowani tym wszyscy postanowili upić się do reszty, ponieważ powiedzieli, że „w domu i tak mają przecieżapane”.

Nie pamiętam czy to był koniec kwietnia, potowa kwietnia... Naprawdę nie pamiętam. Wróciłam z pracowni do domu. Położyłam zakupy, zaczęłam się przebierać i wtedy usłyszałam pukanie do drzwi – *– Kto tam? – ZOMO.*

Powiedziałam, że nie otworzę, bo sądzłam że ktoś z przyjaciół po prostu sobie żartuje, takie wtedy panowały żarty między „swomi”. Wtedy usłyszałam: *Pani zamknie psa i drzwi otworzy, bo jeśli nie to jej wyważymy!*

Zamknęłam psa. Otworzyłam drzwi. Natychmiast obskoczyło mnie trzech mężczyzn w cywilu, a obok stałi uzbrojeni po zębny zomowiec. Poraziła mnie myśl, że nie wiem co jest z mężem, gdzie są synowie, i jeszcze jedno: bardzo nie chciałam, by widzieli, że jestem przerażona.

Zgodnie z przepisami stanu wojennego wolno było przeprowadzać rewizję w domu bez nakazu prokuratorskiego. Rewizja trwała krótko, po czym przystąpiono do spisywania protokołów. Polegało to na tym, że wypętiano kilka stron formularzy. Wzasadzie szło gładko, ale w którymś momencie pojawiła się mała scysja między nimi a mną, bo panowie zapytali czy zdądam zatwierdzenia tej rewizji!

Powiedziałam, że tak, zresztą dość arogancko to powiedzieli, a prawdę mówiąc chciałam dostać takie zatwierdzenie, choćby dlatego żeby potwierdzić, że ta dziwna sytuacja, która mi się wydała bardzo nietypowa, miała miejsce faktycznie. Więcmówię – tak, poproszę. Na to usłyszałam odpowiedź: *Nie, pani nie może PROSIC, pani może tylko ZADAĆ.*

Kiedy parę tygodni później o 6-tej rano usłyszałam ostre pukanie do drzwi i usłyszałam zza drzwi – *Pani! zamknie psa i proszę otworzyć, otworzyłam już bez specjalnych namysłów. Wytrzymałam przez okno, stałi milczący wóz. Natychmiast po wejściu milczącantów usłyszałam za plecami: – Pan pójdzie z nami!...*

Tego samego dnia na osiedlu zgarnięto także nasze go przyjaciela, Andrzeja, artystę plastyka. Razem z jego żoną myślicyśmy, że może po 48 godzinach wróć. Władza ludowa robiła taką uprzejmość, że potrafiła na 48 godzin, wzjąć, zatrzymać, bez

żadnych zawiadomień co i jak się dzieje, w związku z tym sądziłyśmy że tak będzie. Ale niestety, po 48 godzinach nasi mężowie nie wrócili. Wrócili po 6 miesiacach ze Strzebielinaka.

straszona. Wreż odebrałam ogłoszenie premiera komunistycznego rządu o tym, że przestał być przją-cielem narodu, a stał się wrogiem i to w stanie wojny, jako znajmienie stanu, w którym znajdowaliśmy się już dawno. Widocznie coś pękło w komunistycznym porządku, skoro musiał się posunąć do takiego przebiegu sprawy. Potraktowałam to, jako rzecz, która musiała się zdarzyć.

Miałam wtedy małe dzieci: dwuletnią i dwumiesięczną córeczkę, więc siłą rzeczy skupiałam się na wychowaniu i wyżywieniu. Co w tedy nie było łatwe, bo rząd postanowił karać niepokorny naród brakiem żywności. W sklepach zabrakło czegośkolwiek z dnia na dzień. Wprowadzono kartki na podstawowe artykuły. Powstały wielogodzienne kolejki. Ale Polacy nie dali się sprokocować do niesnasek bytowych i doskonale się zorganizowali, tworząc komisje kolejkowe, powstawał handel wymienny, także można było ten czas przetrwać.

Już po upadku komunizmu, w pierwszej wakacje w roku 1989 zabrakam dzieci i pojechałam do Fantazjandu pod Kolonią. Disneylandu jeszcze wtedy nie było. Pamiętałam bogactwo rozrywki, bogactwo sklepów. I nie wiem, czy wtedy dobrze zrobiłam, bo to zachłusnięcie się konsumpcjonizmem, te wszystkie atrakcje konsumpcjonizmu trochę przystoiły wrazem, a ze starego miasta i katedry kolońskiej. Tak więc, uwałam, że to zderzenie ze wszelkimi dobrami było zbyt gwałtowne, szczególnie dla moich dzieci.

powiedziała brzmiało mnie] więc] tak: – Stalin na pewno poszedł do piekła....”

Potem nieco zezłato, ale ja nigdy się nie wychyliłam, bo zawsze słyzałam ostrzeżenia w domu, mnie] więc]cej tej treści: – Pamięta], jeżeli] raz wpadniesz w ich łapy, to już się tak łatwo z nich nie wykaraskasz.” I ma]q prób]k] tego miała na pocz]tku lat 60-tych, kiedy odbywała praktykę studencką w G-tyku, w zakładach rybnych, nad jeziorami. Było to lato więc cz]sto chodzili]sm] z grupą studentów nad jezioro albo do kawiarni.

ktrego] razu w lokalnej kawiarni pobili się m]odzi]m]cz]yni. Przyjechała milicja i akurat aresztowała m]e]cz]yni]. Przyjechała milicja i akurat aresztowała tego, który był poszkodowanym, a nie napastnikiem. Odezwało się we mnie poczucie sprawiedli]wo]ci.

Podszłam i powiedzia]am, że widzia]am, kto wszcz]q] b]k] i kto jest wi]sni] tym, który rozpocz]t] b]j]at]k]. Natychmiast zosta]am przez milicjantów wprowadzona do wozu milicj]nego, zawi]ziona na komisariat i poddana kilkunastu]m] przestuchaniom w najrozmaitszy sposób, postawiono w krz]y]owy ogie] pyta]n, a tak]e sugerowano mi, że jestem w z]mowie z aresztowanym a nawet s]q na to]wi]adkowie. Wypu]cili] mnie wieczorow]q por]q, ale to nie był koniec. Nast]pnego dnia milicja gda]ska, podobomiona o incydencie, odwiedzi]a zard]mo mo]q] mam] jak i dziekanat wydzia]u, gdzie przeprowadzi]ta wywiad]y na m]j temat z kilkoma osobami.... Potem w latach 70. ju] zacz]y] kr]y]c] prasa i literatura podzi]ma, ta k]ora była umieszczona na rzadowej i]]cie cenzury. By]y to mocno sfatygowane egzemplarze ksi]z]k So]zeni]cy]na Archi]pel]ag Gula]g, In]y]wiat G]stawa G]rdzi]skiego. W dyskusjach z r]wi]s]nikami by]am bardzo zdzi]wiona, poniewa] dla nich tre]ci] tych ksi]z]k to by]o ob]awienie prawdy o systemie komunistycznym. Dla mnie by]y to rzetelne relacje z tego o czym ju] s]yza]am. Mo]a mama, ciotki, babcia ustawi]znie opowiada]y w ramach prz]y]wania wi]asnej traumy o wyw]z]ce do łagrów, o traktowaniu tam wi]z]ni]ów, wyniszcza]c]ym, pro-wadzc]ym bardzo cz]sto do]mierci] jak to wy]padku mo]ego ojca, a tak]e wielu innych krewnych.

Rok 1970-ty to okres mo]ej pierwszej pracy. Codziennie rano mi]iałam budynek dworca w Gda]sku Wrzeszczu, na którym umieszczony był ogrone]y na-pis o tre]ci] „Socjalizm – Jed]ny Cel: Człowiek”. Po-tem w grudniu tego roku widzia]am kolum]y cz]g]ów z nastawionymi] lufami] na cel. Wiedzia]am w tym momencie, że to has]o przesta]o by]ć ju] metar]q.

Dla wi]kszo]ci społecze]stwa, to wszystko, co wy-dar]y]o się w grudniu 70 roku, mimo wszystko, było zaskoczeniem. Ja nie by]am zdzi]wiona i powiem dla-czego. By]y to dla mnie ty]ko urealnienie bruta]nych wizji], kt]re snuto przede mn] od dziecin]stwa. Mo]a rodzina pochodzi z Wi]ie]szczy]ny i tam z]kne]ta się z bolszewizmem.

M]o] ojciec zgini] w 45 roku w łagrze sowieckim w Donbasie. Mo]a mama wraz ze mn]q, z rodzicami, si]o-strami przyjecha]a transportem repatriacyjnym do Gda]ska. Przed wyjazdem opowiada]a, że s]yza]a od przedstawiciela wi]dz]y radzieckiej] takie o to zdanie: „ – Po czemu wy u]je]z]acie do Pol]sz, my i tak was w tam na]dzim.”

I te s]owa w Polsce wr]t]ce się zis]ci]y. By]am chyba w pierwszej klasie szko]y podstawowej, kiedy do domu p]z]n]q wieczorow]q por]q przys]o dwóch pa-n]w i po rewizji] zabrano mo]q] cioci]q ze sob]q. Ciocia by]a skromn]q, cich]q, m]odo]q panienk]q, ksi]gow]q w Herbapolu. S]uch o niej] zagini]q] na dobre par] mie-sięcy. Potem wr]ci]a z wi]z]enia ju] jako]na osoba, skryta, nieufna, stroni]a od ludzi, do ko]ca z]ycia pozosta]a samotnikiem. A ja wiedzia]am, że ten dom nie jest tu]c] bezpieczny, że mo]emy tu]c]]askawie mieszka]c, ale że w ka]dej] chwili] mog]q prz]i]c po nas i wy]rowadzi]c w nieznany] kierunku, że nic tu do nas nie nale]y, a nasz do]tek zosta] zabrany przez komunistów w Wilnie.

By]am w trzeciej] klasie szko]y podstawowej, kiedy umar] Stalin. Pamięta]am uroczy]t]q akademi], za-puchni]te oczy od p]aczu] niek]t]rych nauczycieli, żalobne marsze. Przedem] jeszcz]e ogromn]q g]roz]e wzbudzi] we mnie fakt, kiedy to kolega rzuci] w portret] Stalina ka]amarzem. Na szcz]s]cie nikt temu nie nadat] roz]osu, chocia] ja widzia]am ca]q klas] ju] wywiezion]q na Sybir. Odwa]y]am się odezwa]c po powrocie z uroczy]to]ci] dopiero w domu, a to co

JOLANTA SZULKOWSKA

Fragment dziennika stanu wojennego Zapiski Gdańskie

14 grudnia, w drugi dzień stanu wojennego jadę ze Zbyszkciem, moim mężem, do agencji fotograficznej! BIPS – Biura Informacji Prasowej zdelegalizowane! dzień wczesniej w „Solidarność”. Okazuje się, że

agencja nie jest zajęta, ZOMO tam jeszcze nie było. Zbyszczkowi uda się uratować materiały fotograficzne, miedzy innymi cenny papier do wywoływania zdjęć bez konieczności użycia suszarki. Wktada te papiery do dwóch siatek, które ja mam zanieść do domu. Oddrowadza mnie na przystanek a sam je-

dzie w kierunku Gdaska po informację o bliskich i znajomych. Ja czekam na tramwaj. W pewnym momencie podchodzi do mnie jakiś męczyszyna i glosem tyjeź przerażonym, co konspiracyjnym, mówi: – *Pani to schowa! Pani to zakryje!...* W tej samej chwili po drugiej stronie jezdní na wysokości przystanku zadrumuje się milicjina nyska, z której wysiada kilku milicjantów. Niewiele mówię, wycofuję się z przystanku i idę w kierunku górnego Wreszcza, przeko-

nana, że tam będę bardziej bezpieczna.

O naiwności! Dopiero tam widzę, jak to wszyszko

wygląda. Dopiero tam objawia mi się cały ogrom i rozmiar tego przedsiwzięcia, jakim był stan wo-jenny, rzecz do tej poru zupełnie mi nieznaná. Peño samochodów, wojskowego sprzętu, pojazdów, peño milicji, żohnierzy, strażaków. Wyszyszko to przyszczajo-ne na zapleczech instytucji, docznych uliczkach, tak jakby czekało do skoku, gotowe. Dopiero teraz na-

prawdę oblatuje mnie strach. Do mojej świadomości dociera, że materiały, które targam w siatkach są nielegalne, przede wszyszkiem pochodzą z zagranicy. Postanawiam jak najszyszbciej wrócić do domu. Ale nie mogę złapać taksówki. Postanawiam wrócić pie-najbardziej normalnie, zwiyszczajnie, ale mam ostrą świadomość, że im bardziej się o to staram, tym mniei „normalnie”, podejrzanie wyglądam.

W pewnym momencie widzę przed domem milicji-

nygm gazik. Milicjant z białą kartką podchodzi do drzwi domu. Puka, nikt mu nie otwiera. Podchodzi do okna i zaczytna walić z całej siły w szybę. W samochodzie czekają jeszcze dwaj. Szzybko mijam ten gazik, starając się nie robić zamieszania, nie zwra-

cać na siebie uwagi.

Chodzę po Wreszczu jak po zupełnie nieznanym sobie mieście. Poplątałam ulice. Poplątałam nazwy.

W tym zamieszaniu wszyszsko w sumie poplątałam. Mijała mnie puste taksówki, ale żadna nie chce stanąć. W pewnym momencie widzę, jak jedna przysiaje paręnaście metrów przede mną, podbiegam, ale ona zawraca – z tym samym pasażerem... Kto to? Czemu stanęć właśnie tutaj? Czemu jeździ tam i z powrotem?

Zbyszczek, mój mąż, był pracownikiem Solidarności od niedawna; od Zjazdu, czyli od października 1981 roku – nie był więc internowany, ale dotknęty go

inne restrykcyjne stanu wojennego. Przede wszyszkim stracił pracę, no i był przeschuchiwany. Trzeba powiedzieć, że przeschuchanie w czasie stanu wojennego to było przeschuchanie wędug reguł i metod stanu wojennego, wędug jego filozofii i praw. Mówiąc krótko chodzio o to, żeby nie tylko pozyskać jak najwięcej informacji, zwłaszcza o ludziach, których się jeszcze nie udało złapać, ale żeby obraził ludową władzę lub sprzeniewierzył się prawom stanu wojennego, żeby można było go ukarać grzywną lub wsadzić na 48 godzin w areszcie.

Na kilka dni przed terminem przeschuchania Stefan, nasz bliski kolega, przyniosł do domu ulotkę: „Jak się

zachować w trakcie przeschuchania w stanie wojennym”. Skąd się wzięła ta ulotka – nie wiem. I potem przez kilka dni codziennie przychodził i odpitytywał Zbyszczka z „zadanej lekci”, ostatni raz był u nas o

póhocy w przeddzień przeschuchania. Ale dzięki temu spotkaniu mój mąż poszedł na wielogodzinne przes-suchanie znakomicie przigotowania. Wiedzieli, co mówić wołno, a czego nie, wiedzieli na jakie pytania odpowiadać nie musi za żadną cenę. Wiedzieli jakich słów nie używać np. o milicji. Zbyszczek poszedł więc na egzamin znakomicie przigotowania, a w kieszeni miał gotówkę wielkości prawie moich dwóch pensji [oczywiście pozyszczoną], na wypadek gdyby ewentualnie obraził ludową władzę, żeby mógł zapłacić grzywnę i uniknąć aresztu. Zbyszczkowi udało się wtedy uniknąć i aresztu i grzywny za obrażę władzy, ale oczywiście nie uniknął innych restrykcyj stanu wojennego. Przede wszysztkim stracił pracę i nasza rodzina znalazła się w bardzo trudnej sytuacji finansowej. Pracy nie miał, ale bezrobotny nie był.

Powiedziałabym nawet, że był o wiele bardziej zapracowanym człowikiem niż przed poprzednie dwa miesiące pracy w Solidarności. Z domu wychodził rano i wracał tuż przed godziną poijcijną, co u mnie wniecało ogromny niepokój. Chodził z kolegami pod stocznię, tam, gdzie trwały jeszcze strajki; chodził na ulicę, gdzie działy się najbardziej niebezpieczne wydarzenia. W każdej chwili grozio mu

Opowieści Zbyszczka i Stefana opisałam w dzienniku.

Jeść kilka stopni mrozu to naprawdę potężna broń. Zbyszczkiem, moim mężem, do agencji fotograficznej

BIPS – Biura Informacji Prasowej zdelegalizowane!

dzień wczesniej w „Solidarność”. Okazuje się, że

agencja nie jest zajęta, ZOMO tam jeszcze nie było. Zbyszczkowi uda się uratować materiały fotograficzne, miedzy innymi cenny papier do wywoływania zdjęć bez konieczności użycia suszarki. Wktada te papiery do dwóch siatek, które ja mam zanieść do domu. Oddrowadza mnie na przystanek a sam je-

dzie w kierunku Gdaska po informację o bliskich i znajomych. Ja czekam na tramwaj. W pewnym momencie podchodzi do mnie jakiś męczyszyna i glosem tyjeź przerażonym, co konspiracyjnym, mówi: – *Pani to schowa! Pani to zakryje!...* W tej samej chwili po drugiej stronie jezdní na wysokości przystanku zadrumuje się milicjina nyska, z której wysiada kilku milicjantów. Niewiele mówię, wycofuję się z przystanku i idę w kierunku górnego Wreszcza, przeko-

nana, że tam będę bardziej bezpieczna.

O naiwności! Dopiero tam widzę, jak to wszyszko

wygląda. Dopiero tam objawia mi się cały ogrom i rozmiar tego przedsiwzięcia, jakim był stan wo-jenny, rzecz do tej poru zupełnie mi nieznaná. Peño samochodów, wojskowego sprzętu, pojazdów, peño milicji, żohnierzy, strażaków. Wyszyszko to przyszczajo-ne na zapleczech instytucji, docznych uliczkach, tak jakby czekało do skoku, gotowe. Dopiero teraz na-

prawdę oblatuje mnie strach. Do mojej świadomości dociera, że materiały, które targam w siatkach są nielegalne, przede wszyszkiem pochodzą z zagranicy. Postanawiam jak najszyszbciej wrócić do domu. Ale nie mogę złapać taksówki. Postanawiam wrócić pie-najbardziej normalnie, zwiyszczajnie, ale mam ostrą świadomość, że im bardziej się o to staram, tym mniei „normalnie”, podejrzanie wyglądam.

W pewnym momencie widzę przed domem milicji-

nygm gazik. Milicjant z białą kartką podchodzi do drzwi domu. Puka, nikt mu nie otwiera. Podchodzi do okna i zaczytna walić z całej siły w szybę. W samochodzie czekają jeszcze dwaj. Szzybko mijam ten gazik, starając się nie robić zamieszania, nie zwra-

cać na siebie uwagi.

Chodzę po Wreszczu jak po zupełnie nieznanym sobie mieście. Poplątałam ulice. Poplątałam nazwy.

złapanie i areszt. Chodził, słuchał i malutkim aparatem fotograficznym (nazywałismy go „szpiegow-skim”) z ulgycia robił zdjęcia, co oczywiście było nielegalne i za to też groziła kara więzienia.

16 grudnia był jak zwykle pod stocznją. Był tam już o 9:00 rano z dwoma kolegami. W swoim dzienniku zapisałam, że to była środa i że pod stocznją o 9:00 od rana był spokoj. Zaczynał się z porozu zwiyszczaj-ny dzień. Tyłko że dla nas, gdańszczan, 16 grudnia roku nie jest zwyklym dníem. W grudniu 1981 roku ludzie poszli pod pomnik po prostu uczcić pamieć tamtych stoczniowców. Tymczasem pomnik otacza kordon ZOMO. Ludzie są zaskoczeni, nie mogą uwierzyć. Przecieź to rocznica. Miata być msza i kwiaty. Nic więcej. Niektórzy odchodzą, ale większość zo-

staje. W pewnym momencie Zbyszczek i Stefan widzą taką scenkę: Przez tłum przebijá się starszszka z kwiatami, zmierna do pomnika. Nagle wyrasła przed nią szczana zomowców. Kobiety to nie przeraża. Zwraca się do jednego i mówi: – *Panie, pan mnie pu-*

ści. Żohnierz, to znaczy zomowiec odpowíada że nie wołno, taki rozkaz. Staruszeki to jednak nie obchodzą. Nie może tak być, żeby jakiś stan wojenny był dla niej ważniejszzy, jakieś przepisy, prawa, rozkazy, niż złożenie kwiatka pod pomnikiem pomordowanych stoczniowców. Powiá swoją prośbę. – *Ale panie, co panu szkodzi?!* To tyłko kwiaty. *No, taka rocznica.* Zomowiec znów odpowíada że nie wołno, taki roz-

kaz. Ale kobieta nie odchodzi. Widzi że za kordonem spaceruje tam i z powrotem jakiś ważniejszzy, przyszczajnie więcej do góry głowę i przez szczanę zomowców krzyczy w stronę oficera: – *Panie office-*

rze, pan mnie puści. Oficer mówi to samo co zomowiec, że nie wołno, taki rozkaz. – *Ale panie office-rze, co panu szkodzi?!* I znów – taki rozkaz. Wtedy sta-

ruszka wpada na pomysł. – *Panie office-rze, pan się odwróci i nie będzie widzieli Pan przecieź nie musi widzieci!* Oficer zgadza się. Zomowcy się rozstępują i wpuszczają babulę, ale tyłko ją. W sercach ludzi na przedzie tłumu na chwilę pojawia się nadzieja. Nie-

stęty zostaje ona bardzo szzybko stumiona.

Jakis czas potem przez megafon pada komunikat, żeby tłum przed bramą się rozstąpił, bo ze stoczni wyjedzie samochód. Szeregi tłumu, ufne, rozstępują się posusznie, a zza kordonu zomowców rzeczyszwi-

ście wyjedzą samochód – tyłie że z armatką wodną. Potem było tak jak zawsze. Rakiety sygnalizacyjne wyszszeliwane poziomu, prosto na ludzkie głowy, tworze, plecy, bez względu na to, że w tłumie były kobiety i dzieci. Strugi lodowatej wody, taka woda wystzszeliwana pod dużym ciśnieniem w dzieñ kiedy

– A w Gdańsku.. proszę, proszę...”
– A zebrawnie się przecięganie, a „kilka litrów świe-
żej krwi?”

Co raz bardziej bezsensowne pytania padły, a ja
byłam co raz bardziej skołowana i bezsensu pró-
bowalam tłumaczyć, że to żart z tą świecią, z tym
zembraniem, pomysłiatam, że mieszkam tam na tyłach
i tam nie da się przeprowadzić żadnego zebrań-
pakiet jest wzdęty, jest zimno, brak ogrzewania od
miesiący. Nie uwierzyl ani jednemu słowu.
Później wielokrotnie przychodzili jeszcze w nocy,
budzili mnie, poddawali mnie przesłuchaniom. W koń-
cu, by może siebie rozgrzeszyć z całego tego zamętu,
a mnie ukarać wytoczyli mi sprawę z „urzędu” art. 172
§ 1 o „beprawne otwarcie korespondencji i dokona-
nie nie stosownych dopisków na zawiadomieniach”.

Sprawa ciegnęła się dość długo. Umorzono ją w lu-
tym 1971 roku z powodu jak podano „odstępstwa
od ścigania”.

BARBARA SZURKOWSKA
Wiersze stanu wojennego

tylko czasem jakieś pismo po papierze błądzi
lecz dotyk jego tępy
wokoł wszysko wystrzone

* * *

nawet oczy już nie te same

zaczma jest modną chorobą i wtórna
a wżrok sokoli tylko na receptę

nic tu nie zdziałasz poeto wyklięty

spij

pod poduszka

ułoż swe wżwanie

* * *

jeszcze żyje

jeszcze nie umarła

chociaż z jej ramion wyrastają krzyże

chociaż ziemia pod nią rozchwiana

chociaż jest w kajdanach

jeszcze świeci milionami punkcików

ukryta w celach gębokoko

wystawiona na parapet rozjaśniona ulice

chodzą cicho po kaplicach i śpiewa

śmieje się w occalonych domach

mimo knebli na ustach

mimo ujadania rozwszczecionych

jeszcze nie umarła

chociaż nie wolno oddychać

chociaż ślady za nią staramie deptane

i trumnie szukują po cichu

jeszcze przedbiega ulice

jeszcze stale marzy o wiosnie

że odrodzi się

że urosnie w siłę

każda dłoń wyścignięta wysoko

ją unoszą

i wtedy

czuje że żyje

* * *

BARBARA SZURKOWSKA
Wiersze stanu wojennego

* * *

gdzie ten spokój

na której ulicy

późno szukać pod trzynastym numerem

zbyt głośno stukają żołnierskie buty

szubry trzeszczą zakazanym gniewem

gdzie ten spokój

nawet w nocy do drzwi łomot

jak mam zasnąć – u sąsiada ptać się dzieci

mrk gęstnieje coraz bardziej nad miastem

tylko w stoczni światła jeszcze świecą

gdzie ten spokój

choć milczą już stocznie

a w kopalni zasycha krew świeża

coraz więcej buntu w młodych oczach

cały kraj fala oporu zalewa

nad pomnikiem

ponad wysokość krzyży

okrzyk rośnie: niech żyje Solidarność!

pryjdzie przecież kiedys nowa wiosna

zgasną wyściskie petardy

* * *

w której stronie ruszyć

drogi nie pewne tam się i kruszą

gromy wguwierzone celnie

w każda linie kraków

codziennie

kule bota przebijają plecy

nad głowami nieskoczona furie

naprzeciw żadna nawet samogłoska

żaden odciębnie!

w maskach znów twarze

mysli zbite w pancierz

jeszcze w oczach świata

niepokonane

* * *

czern już powleka chwile rozpalone
chociaż świetlistą smugą się zdawały
!akże zaobę po nich przybrawć trudno
barwy zdławione
skrzydła rozzerwane

Maja wróciła do domu. Wieczorem gorączkowo łapała „Wolną Europę”. Z przerażeniem, wśród trzasków, świstów i innych zagłuszeń, wysłuchwała wiadomości o masakrze pracowników, którzy odpowiedzieli na apel wicepremiera i w czwartkowy poranek udawali się do pracy do Stoczni Gdynskiej, a także o tym, że gdańskie stocznie zostały otoczone przez wojsko i milicję, a ci którzy próbowali się do nich zbliżyć, byli aresztowani i brutalnie katowani w milicjnych samochodach. Poczuta lek na samą myśl o tym, jak niewiele brakowało do tego, aby ona znalazła się wśród nich.

Po kilku dniach przywieziono jej do domu zawiado-mienie, że ma się zgłosić do pracy. Na Ostrów poje-chała, jak zawsze, autobusem pełnym ludzi. Gruby kierownik ruchał jak zwykłe pokrzykiwał: „Postępujcie do przodu! Postępujcie do przodu!” Lecz tym razem nikogo to nie śmieszyło. Nikt się nie odzywał. Dopiero do przodu!; Postępujcie do przodu!” Lecz tym razem przerażeniem dostregła czolgi i ciężarówki z plan-peką, do których prowadzono jakichś ludzi. Widzia-ła, jak się ogładali za siebie, jakby szukając pomocy. Ale pomocy nie było…

Szła przez stocznię przysgnębioną. Nad halami wy-działów, których pracownicy zostali zabić, powie-wały flagi narodowe z podwieszonym kirem. Myślała o tym, o czym coraz częściej można było usłyszeć, że dokładna liczba zabitych przez milicję i wojsko nie była znana, ponieważ dla ukrycia masakry na Wybrzeżu, cięła ofiar pakowano w plastikowe worki i chowano potajemnie nocą w zbiorowych mogiłach. Zbiłąty się święta Bożego Narodzenia, dla wielu mieszkanców Wybrzeża najsmutniejsze ze smut-miuch. Maja odczuwała silną więź w smutku i w żalo-bie. W tych trudnych dniach poczuła się stocznio-w-cem tak, jak nigdy dotąd.

RENATA TARCZYŃSKA
Fragment opowiadania autobiograficznego
Jak ścignęłam czolgi do Bytowa
W grudniu 1970 roku pracowałam w szpitalu powia-towym w Bytowie jako laborantka, skąd przyjecha-łam z Gdańska. Była to moja pierwsza praca, mia-łam wówczas 24 lata.

W laboratorium od jakiegoś czasu leżały na stołiku zaproszenia na otwarte zebране Stronnicwa De-mokratycznego. Imienne zaproszenie, bez koperty, informowało, że dnia 16 grudnia w świetlicy szpi-talnej odbędzie się otwarte zebране Stronnicwa Demokratycznego, na które to zebране zaprasza się panią taką a taką. Leżały te zaproszenia- nikogo nie interesowały. Postanowiłam więc jakoś uatrakcyj-i-nić. W zależności od tego, do kogo było adresowa-ne, postanowiłam zielonym piśakiem dopisać, jak mi się wydawało, coś wesołego. I tak do kierownika laboratorium, wysokiego, postawnego męzczyzny napisałam by „przyjłoś dużo kanapek i termos, bo zebране może się przeciągnąć”, do podstarzałej sta-rej panny, napisałam żeby wzięła ze sobą „ciepłe reformy”, a do pielęgniarki z punktu krwiodawstwa wystosowałam prosbę „o kilka litrów świeżej krwi, bo może się przydać, może być potrzebna”. Zadowo-lona ze efektu czekałam co się będzie dalej działo.

W piątek, 17 grudnia ludzie po kątach szepotali o ja-kimś krwawym czwartku w Gdyni-Stoczni. Dzwonie na siebie patrzyli, a zwiadadomienia zniknęły ze sto-łika. Sądziłam, że sprzątnięto je, bo po prostu wszy-scy potrałowali, że zebране to żart. Mieszkałam na tyłach tej świetlicy i wiedziałam, że żadne zebране nie może się tam odbyć z tego powodu, że świetlica nie była ogrzewana i tak dalej. Jednak jakże się po-myśliłam, nie wszyscy tak myśleli. Mąż pielęgniarki, wpadł na świeży trop, na dowód czego pokazał ten druczek. Na druczku było dopisane, by pani „po-starała się o kilka litrów świeżej krwi, bo może być potrzebna”.

Wkrótce do Bytowa ściqgnięto milicję ze Słupska, gdzie mieszcila się szkoła milicjyna. Po prostu w By-towie nie było tylu milicjantów, więc ściqgnięto po-siłki ze Słupska. Pukano przez całą sobotni wieczór, noc i niedzielę do mieszkań stu osiemdziesięciu pra-

cowników szpitala i głośnym „Milicjo, proszę otwo-ryć!” budzono ludzi ze snu, prosząc o pokazanie zwiadadomienia o zebraniu SD. Ludzie pokazywali, na żadnych nie było żadnych dopisków. Pytali o ja-kieś dopiski, jakież zdarzenia, o świetlice- zdezorien-towani ludzie nie bardzo wiedzieli, co odpowiedzą. Zatrzymano jeszcze dwa zwiadadomienia: wtaśnie to do kierownika laboratorium, na którym było na-pisane „ proszę przynieść dużo kanapek i termos z herbacą, bo zebране może się przeciągnąć” oraz drugie zwiadadomienie do owej starej panny, gdzie było napisane „proszę przynieść ciepłe reformy”. Powiało grozą. W nocu ściqgnięto do Bytowa czolgi ze Słupska, które otoczyły szpital. Da tych czolgów nie widziałam, nie słyszałam, bo spałam sobie spo-kojnie nie nekana przez nikogo, na tyłach szpitalnej świetlicy, oddalonej od zgiełku i zycia szpitalnego. W niedziatek , jak zwykle przyszłam rano do pracy. Nie może pani tam wejść – poinformował mnie stojący żołnierz z karabinem. – Jak to, nie mogę? - spytałam zaskoczona. – Jest kocioł... – cicho powiedziała żołnierz – Szu-kamy sprawy dopisków na zwiadadomieniach SD. – Proszę pani! Co się tu działo! .. – żołnierz był wyraźnie skłonny do zwierzeń- Cota milicja posta-wiona na nogi: żołnierze, czolgi, pukanie, szukanie!... Coraz bardziej przerażona zapytalam : – Ale po co ten cały raban? Czolgi? – Tak, proszę pani, szukamy sprawy dopisków na zwiadadomieniach o zebraniu Stronnicwa Demo-kratycznego. – Szukacie sprawcy... W kocu dowiedzieli się kto był sprawcą, bo sama im powiedziała. Nic mi nie pomogło szczere wy-rznięcie, niedbale narzucałam tylko płaszcz, została zabrana otwartym gazikiem do prokuratury poza miastem. Wieszono mnie przez całą miasteczkę. Gru-dniowi wiatr rozwiewał mi włosy i poły płaszcz, a ludzie z dziwnym dla ich miasteczka widok. Po wyiqdowaniu w prokuraturze, została poddana pierwszemu w zyciu przesłuchaniu. – Co pani rozumie przez słowo „ciepłe reformy”? – No nie napiszę przecież do starej panny proszę wziać „ciepłe gacie”, prawda? – próbowałaam się tłumaczyć. – A termos, a kanapki z herbacą? – W Gdańsku. – Gdzie pani konczyła szkołę?..

Indoktrynacja

Fragment autobioγραφicznego opowiadania

ALINA IDZIKOWSKA

W grudniu 1970 roku jestem studentką Politechniki

Gdańskiej.

W tym czasie na terenie Polski rozgrywały się mani-

festacje na skutek podwyżek cen, które w ostatnim

czasie dokonał rzqd. W trosce o nasze bezpieczeń-

stwo władze uczełni zatrzymały nas na terenie Pol-

techniki, byśmy nie byli narazeni na jakieś sytuacje

związane właśnie z manifestacją.

Siedzieliśmy więc w głośnym gmachu Politechniki

od strony Alei Zwycięstwa, nieświadomi tego co się

dzieje na mieście. Znajdowaliśmy się za zasłoną

drzew i slyszeliśmy tylko głośny warkot przetacza-

jących się na ulicy czołgów i wozów pancernych,

prowadzonych właśnie do walki z ludźmi, którzy

protestowali przeciwko głodowym cenom żywności.

Późnym wieczorem dopiero wyszliśmy z budynku

Politechniki.

Na mieście panował dziwny spokój, nie jeździły tram-

woje, nie jeździły samochody. Na ulicach leżał śnieg,

był to grudzień, i padały duże płatki śniegu. Całą

szerokością jeździł Alei Zwycięstwa przemieszczał się

ludzie. To byli ci, którzy musieli dostać się z rejonów

Wrzeszca, Oliwy z zakładow pracy do domów na

Starowce. Ponieważ nie jeździły tramwoje, wszyscy

szliśmy pieszo całą szerokością jeźdni. Panował na-

strój spokoju i powagi. Dopiero gdy wesliśmy na

most nad torami przed Głównym Miastem, dobiegł

nas daleki odgłos wzburzonego tłumu i strzałów. Za

chwilę wysoko w górę uderzył płomień nad dachami.

Okazało się, że płonął ten znienawidzony w tej chwili

symbol władzy Polski socjalistycznej – Wojewódzki

Komitet Partii PZPR.

W domu nie rozmawialiśmy na temat zaisntniałej sy-

tuacji, chociaż przyznam, że wcześniej wiadczenie nie

interesowaliśmy się sytuacją polityczną w kraju, nie

prowadziliśmy żadnej rozmowy na ten temat. Zresztą

tak samo jak na Politechnice studenci byli zajęci in-

nymi sprawami. Wówczas zaczęliśmy słuchać Wołnej

Europy. Mieliśmy nadzieję na duże zmiany. I rzeczy-

wście nastąpiły, bo po wybuchu tych zamieszek

ustąpił Władysław Gomułka i pierwszym sekretarzem

został Cierek. Pamiętam, że oficjalne środki przekazu

informowały, że to były jakieś chuligańskie wybryki!

przeciwników Polski Ludowej, wrogowie Polski. Było

to oburzające. Później dowiedziałam się z szepłów,

ważciwie pomieǳy ludźmi, że również byli zabici! W

Gdyni, ponieważ tam też rozpoczęły się ruchy i

protesty w momencie, kiedy szli ludzie do pracy.

Wtedy zaczęłam się wdąsćwie po raz pierwszy zasta-

nawiac nad sytuacją w kraju, nad swoją rolę w Pol-

sce. Moge nawet głośno powieǳieć, że zrozumia-

łam, że nawet udział w wyborach jest pewnym moim

małym wkładem w sytuację w Polsce, w naszym, w

moim kraju.

MARIA KRAUS

Fragment autobiograficznego opowiadania

Jej Grudzień 1970

W ponieǳiatek 14 grudnia 70 r., Mają słuchała o

tym, że Stocznia Gdańska „stoi”, we wtorek, że stocz-

nia „idzie”. Radykałnie zmieniały się polecenia kie-

rownika, człowieka, jak jej się zawsze zdawało, zrów-

nowazonego, który tym razem zachowywał się tak,

jakby wypadł z roli i stale coś krzyczał: - Nie przy-

wadź pracy, bo i tak są załegłości!.. I zaraz potem:

- Natychmiast kończyć pracę!.. Wytęczyć sprężt!..

Bo jak tu wpadną, potraktują nas jak łamistrajków!

Dla Majki, tak jak dla więkzości Polaków, jednym

zródłem wiarygodnych informacji o tym, co się

działa się o pierwszych, ponieǳiatekowych ofiarach

stareć z milicją i o tym, że od wtorku, 15 grudnia, tak-

że jej stocznia przygęzyla się do strajku.

Urzędnicy nie strajkują. Strajkują tylko robotni-

cy, a jednym z ich pćacowych postulatów jest:

„Zredukowanie rozpiętości pomieǳy zarobkami!

pracowników fizycznych, a pćacami pracowników

umysłowych”, bo – jak skądowano: – wszyscy mają

jednakowe żołądki! Najczęście! Interpretowano to w

ten sposób, że robotnikom chodzi o to, żeby „zabrać

pieniąǳe umysłowym i przekazać je na podwyżki!

ptac dla fizycznych”; slyszala też, jak lekceważęco

mówiono o *gryzłipiórkach*.

15 grudnia zdarzyło się coś, czego wspomnienie, mimo

woli zawsze, gdy tylko o tym pomyślała, przywoły-

wało na jej twarz uśmiech. Tego dnia o tym, co się

działo w mieście, miała informację z pierwszej rękł,

od mamy, która zadzwoniła do niej, do pracy od cico!

gorgęcy czas, no chyba, że właśnie dlatego... W ka-

dyum razie poinformowała Majkę, że przed chwilą tele-

fonował wujek i bardzo prosił, żeby nie wychodziły z

domu, ponieważ na ulice Gdańska wyjechali czolgi,

trwały walki i slychac strzelanie. Po czym szybko

skonęzyla rozmowę, obiecując jej tuż przed odtoże-

niem słuchawki, że wszystko dokładnie powie po po-

wrocie do Oliwy, bo teraz z cicią bardzo się spieszą,

muszą przecieź zobaczyć, co się tam naprawdę dzieje.

Do domu mama wróciła przerażona tym, co

widziwała i czego bardzoj przykrych skutków – na

szczęście udało jej się uniknąć. Mama była świad-

kiem historycznych wydarzeń, myślała coraz bar-

ziej podekscytowana Majką, widziwała jak płonęł

Biały Dom (tak nazywano w Gdańsku gmach Kom-

tetu Wojewódzkiego PZPR), gdy tymczasem ona, pracownik stoczni, wciąż tylko nasłyka nerwową atmosferą i nie uczestniczy w niczym.

A dziś jest nowy dzień, 17 grudnia, no i przecieź wi-

cepremier Stanisław Kociołek, nawoływał do podję-

cia pracy. W podobiechu wypiła szklanę gorgęgo

mleka i wybiegła na ulicę. Było puśto. Nagle sobie

zuzmysłowała, że musi bardzo przyspieszyć, żeby zdą-

żyć do stoczni, zanim robotnicy zaczną wychodzić

poza bramę. Przedwczora] jedna z jej koleżanek z

pracy przyjechała do zakładu nieco później i - chy-

ba można tak powieǳieć - miała zdenerwie czołowe

z formującym się właśnie pochodem robotników.

Wolał, żeby się do nich przygęzyla, a widząc, jak

chytliem przemyka obok, zosiłwie dowcipkowała, że

pewnie się boi o swoje młdi, nowy piaszcz, ostatni

krzyk mody, i zaraz potem zaczęłi skądowac:

– Dziś nie biją chodźcie z nami!...Dziś nie biją

chodźcie z nami!...

O! Jakże się pomylili!...

Wczora], po bolesnych doświadczeniach starć z

MO, skądowali już inaczej!

– Kto nie jest z nami, jest przeciwko nami!... Kto nie

jest z nami, jest przeciwko nami!...

I zagarniali po drodze tych, którzy sami jeszce się

nie przygęzylł. Maruderów wygicgano z hal i maga-

zynów, i to, niestety, nie drogą łagodnej perswazji.

Mają, wprawdzie z pewnej oddali, ale widziwała ten

tłum pomarańczowych kasków, szarych watowanych

kućajek i pełczów skřejconych z kabli. Do tej pory brzm!

je] w uszach tupot ciężkiego, roboczeego obuwia.

Wpadła na peron SKM, za minutę powinna odje-

dzać kolejka elektryczna w stronę Gdańska. Na pe-

ronie multum ludzi, którzy tak samo jak ona chcieli!

dostać się do pracy, a z głośników raz po raz powta-

rzany był komunikat: - Z powodu braku surowców

stocznie nie pracują, aż do odwołania.

Pomyślała, że i tak tam pojedzie, bo jej niepo-

trzebne są surowce. Niestety, minęła prawie godzina,

a nie przyjechała żadna kolejka. Co robić? Zbiżzają

się święta i koniec roku, a rozliczenia nie były jesz-

cze gotowe. I co będzie z wypłatą? No cóż, musi iść

na pocztę i zadzwonić do OMI. Po kilku godzinach

czekańa, wreszcie uzyskala połączenie. W telefonie

ustyszała wygłoszony, jakby załękniiony głos:

– Pani Maju, proszę nie przyjeǳać do stoczni,

bo i tak tu pani nie wpuszczą.

– Ale pan tam jest, to znaczy, że czasami jednak

wpuszczają?

– My tu jesteśmy od wczora]. Trwa strajk okupa-

cyjny...

W tej chwili! połączenie zostało przerwane.

Ćwierć wieku potem – piszę wiersz pt:

KRZYKI

Ważki stalowe
warczą nad głowq,
wypływajq stada
białych niby ptaków.

Wirujqcy świat
marszczy moje serce,
a strach wpełza
w komórki.

To ja – matka,
biegnę w oparach
do mojej czqstki,

do centrum zdarzeń.
Cryqncy dym,
płonqce samochody,
To przedstawienie,

ona nie rozumie.

W moich ramionach
bezpieczna,
wtulona w miękkość
choć cała drzqca.

Gdy przyjdzie sen,
odzija upióry
i nagły głoś

biegnqcy w noc.

– Pali się, mamo!
– Jesteś, moja mała.
Lecz nie potrafię
wymazać pamięci!

Opowiadanie oraz wiersz *Krzyki!*

EWA ILLIŃSKA

W 1970 roku jestem młodą mężatką, mam cztero-
letnią córeczkę, pracuję jako instruktor w Zakładzie
Doskonalenia Zawodowego.

14 grudnia 1970 roku, jak zwykłe, trawmuję z
Orunii, gdzie mieszkamy, wiozę moją córkę do
przedszkola mieszczonego się przy placu 3 Maja, a
następnie autobusem jadę do pracy. Koło budynku
Komitetu Wojewódzkiego PZPR (rzqdżqca wtedy w
Polsce Polska Zjednoczona Partia Robotnicza) widzę
grupę stoczniowców palqcych opony; na torach
obok dworca PKP pionie samochód.

W pracy moje myśli koncentrują się nad bezpiecz-
stwem córki. Strzępy sprzecznych informacji potęgu-
ją niepokój. Po kilku godzinach przeżeni pozwalają
na przerwanie zajęć, możemy wracać do domów.

Nie kursuje komunikacja. Piechotę, prawie biegiem,
docieram do mostu Będniak. Razem z mną rzesza
zdezorientowanych i przerażonych ludzi. Nad głowq
krzqą śmigłowce – zrzucają ulotki. Nie czytam ich,
bo nagle na moście pojawiają się czotgi. Mój strach
zmagą się, lecz nie paraliżuje. Wycofuję się ponizej
mostu. Biegnę koło dworca PKS i docieram do placu
3 Maja. Jestem w samym centrum zdarzeń.

Z jednej strony robotnicy – z drugiej milicja. Każdy
walczy bronią jaką posiada: kamienie, kostka bruku-
wa, gazijazwiqce, patki i ślepacki. Nie mam wyboru
– wejście do przedszkola znajduje się w połowie pla-
cu. Biegnę, gaz dusi mnie, a kamienie fruwaą w po-
wietrzu. Jeszcze tylko mostek i jestem już w środku.

Dzieci razem z personelem schroniły się na pierw-
szym piętrze i stamtąd przerażone patrzq na prze-
bieg wydarzeń. Maja zaczerwienione i zziawione
oczy – to od gazu. Czekamy na uspokojenie się sytu-
acji. Ile godzin, nie pamiętam.

Powrót do domu pełen jest dramaturgii. Trzymam
małą mocno za rękę. Wydaje się wygiszczona, spo-
krzykiem. Jak długo ten stan trwał – nie pamiętam.

– rozmowa przy
okrągłym stole

GRUDNIE